

1919

Az új korszakok mindig az új emberi magatartások, szemléletek jelentkezésében realizálódnak. Bizonyos, hogy 1919 döntően alakította át azokat, akik átélték, s megszabta azoknak az újabb nemzedékeknek gondolkodásmódját, habitusát, melyek a két világháború közt léptek színre. Politikailag vereséget szenvedhetett a Tanácsköztársaság, de lelkileg és szellemileg nem szenvedett vereséget. Az ellene támadt gyűlölet, tagadás és félelem éppúgy kötött hozzá, mint a hűség, a kirtartás vagy a folytatás vágya.

A két világháború közti korszak irodalmának képéből leginkább talán a nyugtalanság árulkodó jegyei kapnak meg bennünket ma is. Valóban, a *nyugtalanság völgye* ez a korszak. Az egész világ fokozódó és csillapíthatatlan nyugtalanságát a mi országunkban még tetézi mindaz, amit 1919 *befejezetlen mondata* sejtet. 1919 emléke a tévútra vitt történelem, az elkövetett bűn, a lerombolt alkotás, az elintézetlen hagyott kérdések mély nyugtalanságát jelenti a két világháború közti korszak számára. Ennek a korszaknak irodalmát is csak ebből az emlékből s az emlék keltette nyugtalanságból érthetjük meg. Még akkor is, amikor az emléket el akarják torzítani, meg akarnak feledkezni róla, s befejezetlenül akarják hagyni az 1919-ben megkezdett mondatot. De a mondat végigmondja magát, a történelem kikerekíti a hiányzó tagot, s pontot tesz a végére. A két világháború közti korszak irodalma, szellemi élete makacsul a hiányzó szavakat, a talányosan maradt értelmet keresi. Vannak, akik gyökeres tévedésnek vélik a proletárforradalmat, s *három nemzedék* útját visszafelé pörgetve, a mondat kezdetére szeretnének visszatérni, hogy azt újrafogalmazzák. De a történelem betűit nem lehet kitörölni. Másokat az a remény éltet, hogy jobban és eredményesebben vihetik azt végbe, amire 1919 vállalkozott, s a magyarság egymagában s a maga számára valamilyen utópikus világot teremthet. De 1919 igénye merészen – s az adott körülmények közt akár az irrealitást is vállalva – nemzetközi igény volt. Hiányzott belőle a nemzeti önzés; önzetlensége, nagylelkűsége abból a fölismerésből fakadt, hogy az emberiség legnagyobb kérdéseit nemzetközileg kell megoldani.

A történelem éppúgy emberi alkotás, mint egy szobor vagy egy költemény. És alkotás maga a forradalom is. Éppúgy megvan a szerkezete, éppúgy megvannak az elemei, a sajátosságai, a színei és a motívumai, mint az emberi kéz és elme egyéb alkotásainak. A forradalom: a tömegek műve és alkotása, – és 1919 tetteit szemlélve megismerjük azoknak emberi mivoltát, akik 1919 tömegeit alkották. Mindaz, amit a Tanácsköztársaság a kultúra területén kezdeményezett, ennek a forradalomnak mélységesen humanista értelmét nyilatkoztatja ki számunkra. Maga a humanizmus is értelmet nyert a forradalomban, és ez az értelem csodálatos vonzóerőt gyakorolt annak a kornak szellemi színe-javára. Az ellenforradalom korának kényszerű vagy esendő pálfordulásaiból nem szabad túlságosan messzemenő tanulságokat levonnunk. A Tanácsköztársaság vonzerejébe bekerült mindenki, aki a kultúrában és a tudományban valóban ért valamit; a forradalom pedig igényt tartott minden valódi értékre. 1919 hatása kiterjedt azokra is, akik egyáltalán nem voltak forradalmárok, – a Tanácsköztársaság pedig bizalommal nyitott kaput mindenkinek, aki részt akart

vállalni a forradalom művében. A magyar Tanácsköztársaság az eszményi forradalmat testesítette meg, — van ebben a forradalomban valami álomszerű, valami utópikus: de kivételes nagysága és szépsége ebből is származik. Talán még máig sem érzékeljük eléggé annak a 133 napnak emberi, tragikus szépségét. A bukás okozta csalódás vagy keserűség indulatai még mindig belejátszanak a képbe, amelyet az utókor őriz a forradalomról.

A magyar 1919 valójában merész, történelmi anticipáció volt; eszméi közt olyanokkal is találkozunk, melyeknek megvalósulását még ma is csak a jövőtől várhatjuk, — de amelyekről le nem mondhatunk, s ha nem mondunk le, úgy azért, mivel 1919 jegyeztet el velük bennünket. 1919 prófétikus forradalom volt: türelmetlenül ugrott előre, a jövőbe, — de ez az előreugrás még fél évszázad múlva is erőt ad ahhoz, hogy türelmesen, lépésről lépésre az *akkor* megkívánt jövő felé haladhassunk. A Tanácsköztársaság többet akart a leheténél, de a forradalom legszebb jellemvonása épp az, hogy a leheténél többre törve valósítja meg a szükségeset.

Meglepetéssel láthatjuk, milyen fiatalos erejük van még ma is e korszak tetteinek és kezdeményezéseinek, mennyire kapcsolódik még hozzájuk a jelenünk, s az elmúlt fél évszázadban mennyire együtt éltünk sok mindennel azokból az akár eszmei, akár társadalmi folyamatokból, melyeket 1919 indított meg. 1919 nem epizód, hanem alapvetés volt. Inkább az ellenforradalom korszaka látszik most hosszú és fájdalmas epizódnak az elmúlt 50 év távlatából. A Tanácsköztársaság nagyvonalú kulturális koncepciója olyan eszméket és célokat tartalmaz, melyekhez még ma is vissza kell térnünk, hogy megvalósításukon munkálkodjunk. Egyáltalán nem hihetjük azt, hogy mindenestül „túljutottunk” már a Tanácsköztársaság kulturális igényein: van még sok minden, amiben az eddiginél jobban kell igazodnunk hozzájuk. Az 1919-ben felszabadult alkotó erő és a szinte mámoros kezdeményező kedv a szellemi életben azt is bizonyítja, hogy óriási *nemzeti* energiák léptek akkor működésbe, energiák, melyeket egy elavult, kimerült és eleve felemásra sikerült társadalmi rend kihasználatlanul hagyott, vagy tévútra vitt, sőt, elfecsérelt és elnyomott.

Az új kifejezés mód keresésének, az új formák kialakításának azt a széles körű mozgalmát, mely a huszadik század első évtizedében kezdődött, és napjainkig is tart, nem egészen pontosan jelölik az avantgarde elnevezéssel. A líra, a regény, a dráma régi formáinak megbontása és újabb kialakítása: ez az a modern elv, mely ennek az évszázadnak irodalmában szükségyszerűen érvényesül. A múlt század nagy alkotásai olyan szerepet kezdenek ma betölteni, mint két-három évszázaddal ezelőtt az antik irodalom példaképei: minták, melyeket hol követni kell, hol elszakadni tőlük. A huszadik század irodalmában végbemenő nagy újítási mozgalomnak csak első szakaszát nevezhetjük voltaképpen avantgarde-nak, — tehát a futurizmust, az expresszionizmust és a korai szürrealizmust. A szabad vers valamikor a mondanivaló nyers és expresszív kifejezését szolgálta, és minden új mondanivaló szabad versbe vagy bontott formába kívánczolt. Az újítás, az avantgarde eredményei ma már szervesen beépültek a modern irodalom formanyelvébe. Néhány évtizedes kísérletek pedig ma már ódonabbaknak hatnak, mint több évszázad előtti alkotások. Az avantgarde-nak *köze* volt az első világháború utáni forradalmi mozgalmakhoz, de nem nőtt velük össze elválaszthatatlanul. Az irodalmi újítás és a társadalmi forradalom nem véletlenül esnek egybe, de nem is feltételezik egymást elkerülhetetlenül. Semmiképp sem volt igazuk azoknak, akik egy új művészet megteremtésével mindenestül hatályon kívül

akarták helyezni az emberiség egész múltbeli kultúráját. A francia forradalom sem törekedett ilyesmire, sőt éppen az antikhoz, de egy hitelesebb antikhoz próbált visszatérni. A Tanácsköztársaságnak igaza volt, amikor nem tűrte Shakespeare és Goethe hatályon kívül helyezését, és igaza volt akkor is, amikor a költészet forradalmában: rokon mozgalmat látott. Csak azoknak nem volt igazuk, akik akár a hagyományt, akár az újítást csak egymás kizárásával akarták megengedni. Történetileg tehát az avantgarde is hatékony része volt 1919 kulturális szférájának, és ezt a történeti szerepet tagadni, jelentőségét kisebbiteni hiba volna. De a huszadik század irodalmi újító mozgalmának megvoltak a maga sajátos utjai; ezek az utak találkoztak, és találkoznak is a társadalmi forradalom útjával anélkül, hogy vele mindig összekapcsolódónának.

A Tanácsköztársaság nemcsak a régi Magyarországgal áll szemben, hanem a fasizmus új Magyarországgal is. Mert a fasizmus az első világháború méhében született meg, s a békekötések után is, civil viszonyok közt is, a háborút folytatta. A Tanácsköztársaság lényegét és helyzetét epigrammai tömörséggel egy remekmű mondja el, Nagy Lajos novellája, az *1919 Május*. A vörös parancsnok itt Petur személyében már egy új Magyarországgal, a fasizmus Magyarországgal néz farkasszemet. A forradalom már megbukóban, s mégis, a parancsnok fölénye Peturral szemben: megsemmisítő fölény. Nem a politikai hatalom fölénye ez, hanem az erkölcsé, az emberségé, a történelmi igazságé. A bátrak és a tiszták fölénye ez a gyávákkal, a kegyetlenekkel szemben. Vagyis: 1919 fölénye. És nekünk is érdemes megteremtenünk, megóvnunk azokat az indokokat, melyek *ilyen* fölényre is feljogosíthatnak.

Magyar irodalom — világirodalom

Mostanában sok szó esik a világirodalom „betöréséről”, magyar művek világirodalmi visszhangjáról, sőt a magyar irodalmi múlt jeles hagyományainak világirodalmi felfedezéséről. Ugyanakkor széles körű vita indult hagyományaink rangjának értékeléséről, történelmi és világtörténelmi értékének viszonyáról, a magyar művészetfejlődés provinciális és Európa számára is példát mutató alkotásainak egymáshoz való viszonyáról, arányairól. Ezekről a problémákról beszélgettünk a közel-múltban Lukács Györggyel.

ALMÁSI MIKLÓS: *Mit jelent Lukács elvtárs szerint a „világirodalmiság” mint kritérium, mint értékjelző, s milyen viszonyban áll ez a fogalom az irodalomtörténeti értelemben használatos világirodalmi jelzővel?*

LUKÁCS GYÖRGY: Itt mindenekelőtt ki kell kapcsolni egy rossz kérdésfeltevést. Létezik ti. egy irodalomtörténeti értelemben vett világirodalom, ami tankönyvekben, gyűjteményes vállalkozásokban jelenik meg, amelyben általában össze szokták foglalni minden irodalomból a valamennyire neves írókat és műveket. Ennek természetesen nincs semmi köze a világirodalomhoz, ez a jelenség irodalomtörténeti filológusok belügye, és nincs objektív jelentősége. Világirodalom valójában csak azt lehet érteni, hogy valamely műnek az irodalommal foglalkozók rétegén túlmenő és egyben mindig megújuló eleven *hatása* van. Hivatkozom itt olyan művekre, mint